

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та національної безпеки

Кафедра правознавства

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

КІНДРУК ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.2/.7:343.143

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ЗАХИСТ СВІДКІВ ЩО БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

081 Право

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. М. Кіндрок

Керівник роботи
Скулиш Є.Д.
д.ю.н., професор

Житомир – 2020

Висновок кафедри правознавства за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри _____ № __ від «__» грудня 2020 р.

Завідувачка кафедри правознавства
к.ю.н., доцент

(підпис)

Ляшенко Р.Д.

«__» грудня 2020 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Кіндрук Василь Миколайович захистив

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(підпис)

Т.П. Грушевська

АНОТАЦІЯ

Кіндрок В. М. Захист свідків що беруть участь у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, Житомир, 2020.

У кваліфікаційній роботі розглядаються окремі питання захисту прав свідка у кримінальному провадженні. Зокрема приділяється увага процесуальним особливостям інституту свідка у кримінальному процесі, процесуальним особливостям захисту свідка у національному та міжнародному законодавстві, а також напрямкам удосконалення національної системи захисту свідків у кримінальному судочинстві.

Практична цінність роботи полягає у проведеному детальному вивченні процесуальних особливостей інституту свідка та його захист у кримінальному судочинстві, а саме поняття, процесуальне становище свідка, свідоський іменітет та процесуальні засоби забезпечення захисту учасників процесу. Зокрема, необхідно на законодавчому рівні закріпити положення, які дадуть початок створенню Програми захисту свідків, що означає поєднання процедурних гарантій та процедур у судових процесах, одночасно забезпечуючи фізичний захист вразливий людей; соціально-економічна підтримка свідків у рамках програми, що включає допомогу в переселенні та подальшій соціальній адаптації, працевлаштуванні; гарантія фінансової та психологічної допомоги.

Ключові слова: захист свідка, інститут свідка, кримінальний процес, кримінальне право, свідок.

ANNOTATION

Kindruk V. M. Protection of witnesses involved in criminal proceedings. - Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 081 - Law. - Polissia National University, Zhytomyr, 2020.

In the qualification work some questions of protection of the rights of witnesses in criminal proceedings are considered. In particular, attention is paid to the procedural features of the institution of a witness in criminal proceedings, the procedural features of witness protection in national under international law, as well as areas for improving the national system of witness protection in criminal proceedings.

In the qualification work some questions of protection of the rights of witnesses in criminal proceedings are considered. In particular, attention is paid to the procedural features of the institution of a witness in criminal proceedings, the procedural features of witness protection in national under international law, as well as areas for improving the national system of witness protection in criminal proceedings.

The practical value of the work lies in the detailed study of the procedural features of the institution of a witness and its protection in criminal proceedings, namely the concept, procedural position of a witness, witness status and procedural means of ensuring the protection of participants in the process. In particular, it is necessary to enshrine at the legislative level the provisions that will give rise to the creation of the Witness Protection Program, which means a combination of procedural safeguards and court proceedings, while providing physical protection for vulnerable people; socio-economic support for witnesses under the program, which includes assistance in resettlement and further social adaptation, employment; guarantee of financial and psychological assistance.

Keywords: criminal proceedings, criminal law, witness, witness protection, witness institute.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	10
1.1. Поняття та процесуальне становище свідка в межах кримінального судочинства	10
1.2. Свідоцький імунітет: поняття та способи реалізації	15
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	19
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ СВІДКІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	20
2.1. Порівняльний аналіз процедури захисту свідків у національному та міжнародному законодавстві	20
2.2. Характеристика процесуальних засобів забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві	30
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	34
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	35
3.1. Сучасний стан інституту захисту свідків у межах кримінального судочинства України.....	35
3.2. Особливості запровадження в Україні комплексної системи захисту свідків	36
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ.....	44
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КПК	Кримінально-процесуальний кодекс
ПЗС	Програма захисту свідків
WITSEC	Федеральна програма безпеки свідків
КК	Кримінальний кодекс
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення

ВСТУП

Актуальність дослідження. Поточне українське законодавство зазнає змін, це свідчить про тенденцію до кардинального перегляду основних законів кримінального провадження та приведення їх у відповідність до вимог Ради Європи.

На даному етапі було зроблено багато роботи у цьому напрямі та досягнуто значних результатів щодо вибору, заміни та скасування запобіжних заходів та правового статусу підозрюваного чи обвинуваченого. Але інститут участі свідків у кримінальному процесі не значно змінився через відсутність теоретичних досліджень у цій галузі.

Останнім часом у наукових періодичних видання було опубліковано ряд статей, які враховують певні права та обов'язки свідка та їх зміст. Практика застосування положень кримінального провадження також показує, що ця особа не активно реалізує більшість прав свідка під час провадження.

Тому сьогодні існує об'єктивна потреба переглянути правовий статус свідка у кримінальному провадженні.

Деякі аспекти захисту свідків у кримінальному процесі обговорювались у працях М. Ю. Азаров, О. В. Белькова, В. П. Бахин, О. О. Гриньків, В. Т. Маляренко, П. В. Серебрянський, В. І. Смилов, В. Н. Шпилев.

Однак, незважаючи на велику кількість наукових публікацій, питання юридичної природи захисту свідка, його участі як суб'єкта у кримінальному провадженні та питання про доведення його законного інтересу в теорії кримінального провадження вирішено лише частково.

Ці обставини свідчать про актуальність даної роботи.

Метою роботи є визначення процесу захисту свідків що беруть участь у кримінальному провадженні.

Основними **завданнями** дослідження є:

1. Визначення поняття та процесуального становище свідка в межах кримінального судочинства
2. Розкрити поняття свідоцький імунітет

3. Провести порівняльний аналіз процедури захисту свідків у національному та міжнародному законодавстві
4. Охарактеризувати процесуальні засоби забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві
5. З'ясувати сучасний стан інституту захисту свідків у межах кримінального судочинства України
6. Визначити особливості запровадження в Україні комплексної системи захисту свідків

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в сфері кримінального процесу у зв'язку захисту свідків що беруть участь у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є захист свідків що беруть участь у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Для виконання зазначених завдань використані:

- загально-філософські методи: системний метод для визначення характеристики процесуальних засобів (*розділ 2, підрозділ 2*); логічний метод для визначення поняття та процесуального становища свідка (*розділ 1, підрозділ 1*), для визначення поняття та способу реалізації свідоцького імунітету (*розділ 1, підрозділ 2*), для аналізу процедури захисту свідків у міжнародному та національному законодавстві (*розділ 2, підрозділ 1*); для визначення сучасного стану інституту захисту свідка (*розділ 3, підрозділ 2*);

- спеціально-наукові методи: статистичний метод для розгляду законодавчої статистики (*розділ 2, розділ 3*); конкретно-соціологічний метод для ознайомлення з законодавчим процесом (*розділ 2, розділ 3*).

Апробація результатів дослідження. Окремі результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження, були предметом обговорення на засіданні кафедри правознавства Поліського національного університету та науково-практичних конференціях:

1. Можливості впровадження в Україні комплексної системи захисту свідків в межах кримінального процесу - Східноукраїнська наукова юридична

організація, міжнародка науково-практична конференція «Цінність права як найефективніший регулятор суспільних відносин», що відбулася і місті Харків 2-3 жовтня 2020р.,

2. Проблематика процесуального становища свідка в межах кримінального провадження - 8 Міжнародна науково-практична конференція, що відбулася у Житомирському національному агроекологічному університеті 19 березня 2020р.,

3. Ключові аспекти забезпечення прав свідків у кримінальному провадженні - Східноукраїнська наукова юридична організація, міжнародка науково-практична конференція «Цінність права як найефективніший регулятор суспільних відносин», що відбулася і місті Харків 2-3 жовтня 2020р.

Практичне значення одержаних результатів

Викладені в роботі висновки та пропозиції мають теоретичне та практичне значення, і можуть бути використані: 1) у *нормотворчій діяльності* – при удосконаленні окремих норм чинного кримінально процесуального законодавства України; 2) у *науково-дослідних цілях* для подальшого опрацювання проблематики захисту свідків що беруть участь у кримінальному провадженні; 3) у *правозастосовчій діяльності* - для надання практичної допомоги слідчим, прокурорам, слідчим суддям у застосуванні закону.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (40 найменувань).

РОЗДІЛ 1. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1 Поняття та процесуальне становище свідка в межах кримінального судочинства

Усі учасники кримінального провадження мають різні права та обов'язки, ролі в судовому процесі, виконують різні функції та завдання в кримінальному провадженні, мають різні цілі, вступають у різні правовідносини тощо [1 с. 16].

Свідок - це особа, яка за першим клопотанням слідства, прокуратури та суду зобов'язана з'явитися у визначений час та місце та дати правдиві свідчення про відомі йому обставини справи [2, с. 52].

Як свідок може бути викликана кожна особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які відносяться до справи (ч. 1 ст. 65 КПК України) [9].

Таким чином, якщо особі, котра проводить дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді (суду) достатньо припустити, що та чи інша особа може володіти свідченнями, які мають відношення до справи, то вона може (зобов'язана) надати показання як свідок [3, с. 7].

Відповідно до ст. 135 Кримінально-процесуального кодексу України, свідок викликається до слідчого за допомогою повістки, яку він подає йому з підтвердженням, а у разі його тимчасової відсутності - всім повнолітнім членам його сім'ї, муніципальному виконавчому комітету або муніципальній раді або керівництву з місця роботи. Свідка також можна викликати за допомогою телеграми або телефону.

Хоча закон не передбачає можливості викликати свідка на телефонну співбесіду, на практиці особи, які перебувають у кримінальній справі, часто використовують цю техніку, якщо це необхідно для опитування свідка [2, с. 52].

У повістці повинно бути зазначено, кого конкретно викликають як свідка, вказувати прізвище, ім'я і по-батькові, а також місце та посадову особу, а також дату та час появи. У повістці слід вказати наслідки неявки, зазначивши,

що якщо свідок не з'явиться без поважних причин, позивач може застосувати привід проти нього поліцією в порядку, передбаченому ст. 140 КПК України.

Якщо свідок не з'явиться без причини, суд також може накласти штраф, рівний половині мінімальної заробітної плати.

Накладення штрафу вирішується судом у судовому засіданні у кримінальній справі, до якої особа викликана як свідок, а в деяких випадках і під час іншого слухання цього свідка, відсутність якого без поважних причин не виключає штрафу.

Свідок несе відповідальність за неповагу до суду, що виразилось у поганому уникненні появи перед слідчими органами, слідством та судом, відповідно до ч. 1 ст. 185-3 або відповідно до ст. 185-4 адміністративне правопорушення згідно КУпАП і може бути оштрафований на три-вісім неоподатковуваних мінімумів доходу або адміністративне затримання протягом 15 днів.

Окрім цих обов'язків, свідок також має такі права, які гарантуються законом у кримінальному провадженні (ст. 66 КПК України):

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката.

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей.

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

б) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

9) заявляти відвід перекладачу [9].

Опитування свідка повинно здійснюватися на основі фактів, що мають значення для справи, що розслідується, включаючи особу підозрюваного, обвинуваченого та допитуваного.

На початку допиту слідчий визначає особу допитуваного. На жаль, дана частина допиту в основному сприймається співрозмовником як формальність. Насправді йому належить відіграти важливу роль - створити сприятливі умови допиту [4, с. 138].

Варто дізнатись про особу більш докладно, ніж у відповідних графах протоколу, щоб у разі необхідності поговорити з ним про обставини його життя, знайти спільні теми для обговорення.

Детальна конкретизація персональних даних та певні відхилення в допиті зі свідком від предмета допиту допомагають слідчому сформулювати більш повну картину свідка, уточнити його поточну думку про нього, заспокоїти допитуваного, встановити психологічний контекст та виправити його поведінку [39, с. 284].

Пояснюючи особисті дані, слідчий може, не повідомляючи допитуваних, дізнатися про ставлення свідка до обвинуваченого, потерпілої сторони, наприклад, колеги чи сусіда.

Однак вимагати від слідчого виконання цих робіт у повному обсязі не можна. Обставини справи та характеристики свідка не завжди свідчать про необхідність такого допиту. Для опитування ключових свідків справи, зокрема свідків злочину, беручи до уваги важливість показань та певну психологічну складність їх ситуації, виконання цієї рекомендації є обов'язковим [39, с. 285].

Зазвичай свідка допитують на місці попереднього та судового розслідування та, якщо потрібно, де він перебуває.

Свідки заслуховуються окремо та за відсутності інших свідків. У той же час слідчий вживає заходів, щоб запобігти виклику свідків, викликаних за однією справою, до спілкування між собою до кінця співбесіди.

Перед слуханням слідчий визначає особу свідка, повідомляє йому, в якому випадку його викликали, та звертає увагу на обов'язок давати показання у справі про все відоме йому, але і кримінальну відповідальність за відмову дати показання та за свідому дачу неправдивих показань відповідно до ст. 67 КПК України, та пояснює своє ставлення до підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого та надає все, що йому відомо про обставини, за яких його викликали на допит.

Після завершення показань слідчий фіксує їх у протоколі допиту. Слідчий може задавати свідкові запитання щодо обставин справи, а також повинен записувати запитання та відповіді.

Забороняється задавати навідні запитання і запитання, формулювання яких містить відповідь, частину відповіді чи допомогу (ч. 6 ст. 352 КПК України).

Якщо показання свідка ґрунтуються на показаннях інших людей, ці особи також повинні бути заслухані як свідки.

І якщо свідок надав інформацію, джерело яких не є відомим, то вони не можуть бути прийняті та долучені до справи як докази.

Допит німого чи глухого свідка повинно проводитися на загальних умовах, відповідно до положень ст. 352 КПК України, але з обов'язковою участю особи, яка їх розуміє (перекладач). Участь цієї особи в допиті свідка фіксується в протоколі.

Після опитування свідка слідчий, слідчі та інші особи складають протокол відповідно до принципів, викладених у ст. 104 КПК України. Відповіді на поставлені йому запитання та показання свідка та збираються від першої особи і, по можливості, буквально.

За бажанням свідка може бути надана можливість давати показання особисто в присутності слідчого, як зазначено в протоколі слідства.

Якщо в показаннях свідків є прогалини та неточності, слідчий або інший допитувач повинен вжити заходів для їх усунення.

В кінці слухання слідчі та допитувачі повинні представити свідкові стенограму для читання. На прохання свідка, секретар запису може йому це прочитати. Свідок та особи, присутні під час слухання справи, мають право вимагати доповнення протоколу. Ці доповнення та виправлення фіксує особа, яка допитує свідка. Протокол підписується свідком та усіма присутніми. Якщо протокол надрукований або написаний на декількох сторінках то свідок підписує окремо кожен сторінку протоколу (ст. 104 КПК України) [9].

Неповнолітній свідок віком до 14 років обов'язково, а за розсудом слідчого – й віком до 16 років, допитується в присутності педагога, а при необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього. Вказаним особам роз'яснюється їх обов'язок бути присутніми при допиті, викласти свої зауваження, а з дозволу слідчого – ставити запитання свідку. Їх запитання слідчим може бути відведене, але як і зауваження, воно повинно бути занесене до протоколу допиту [34].

Свідку, який не досяг 16 років роз'яснюється обов'язок давати правдиві свідчення, але про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, він не попереджається [34].

1.2. Свідоцький імунітет: поняття та способи реалізації

Оцінюючи свідка, не можна не посилатися на питання імунітету свідка. У юридичних науках цей термін стосується набору норм, що стосуються безумовного або обмеженого звільнення певних груп громадян від обов'язку дачі показань.

Вони включають:

1. хто має право відмовитись від дачі показань;
2. хто може відмовитись відповідати на поставлені йому запитання;
3. хто не може бути допитаний як свідок [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КПК в Україні ніхто не зобов'язаний надавати пояснення, показання, які можуть ґрунтуватися на підозрі, твердженнях про злочин, вчинений його близькими родичами або членами сім'ї. За відмову давати показання їх не притягують до відповідальності. Якщо особа погодиться із показаннями, вона буде нести відповідальність за завідомо неправдиві свідчення згідно зі ст. 384 КК України. На відміну від інших свідків, близькі родичі підозрюваної особи, яких звинувачують у родинних зв'язках, зацікавлені в успішному завершенні кримінальної справи цієї категорії людей. Якщо свідок навмисно спотворює обставини справи, намагаючись полегшити участь рідної йому людини, дуже сумнівно, що на нього вплинула загроза кримінальної відповідальності. Тому, допитуючи родичів обвинуваченого, не можна ігнорувати природне відчуття людини, що вона не завдасть шкоди своєму родичу, і, загрожуючи кримінальним провадженням, розраховувати на його справжні свідчення. Слідча та судова практика дуже обережно використовує свідчення що дають родичі обвинуваченого. Постанова Пленуму Верховного Суду України пояснила, що згідно положення статті 63 Конституції України члени сім'ї або близькі родичі обвинуваченого, цивільний почивач або відповідач не можуть бути притягнутими до кримінальної відповідальності за відмову давати показання. Якщо ці положення не були з'ясовані в ході розслідування або досудового розслідування підозрюваного, обвинуваченого, його дружини або близького родича, показання цих осіб повинні розглядатися

судом як докази, отримані з порушенням закону, що робить їх неприпустимими як докази. Більше того, слід мати на увазі, що допит родичів обвинуваченого заподіює їм моральні страждання, хоча їх особиста провина може не бути пов'язана з діями обвинуваченого. Заохочення одного з подружжя, батьків інших родичів, давати свідчення проти рідної людини під загрозою кримінального провадження суперечить моральним вимогам і не відповідає гуманній системі українського законодавства.

Першим кроком у розширенні прав та гарантій людини, як уже зазначалося, є ст. 63 Конституції України, яка надає право свідкам не зазнавати переслідувань згідно із законом, не повідомляти та не давати пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів. Список людей, які є близькими родичами та членами сім'ї, наведений у пункті 1 ч 1 статті 3 КПК України (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, вітчим, падчерка, брат, сестра, дідусь, бабуся, прадідусь, правнук, внучка, правнучка, правнучка, усиновлювач або опікун людей, які проживають разом, але не перебувають у шлюбі). Характерною особливістю становища особистості в нашому суспільстві є постійне розширення громадянських прав і свобод. Тому український законодавець вчинив правильно і включив до Конституції України право утримуватися від дачі показань проти себе, членів сім'ї та родичів, хоча, як правило, не забороняв таким особам бути свідками за їх згодою. Однак, як зазначалося вище, до міток, таких як джерела доказів, слід підходити обережно, належним чином перевіряти та оцінювати [6].

Свідка попереджують про права та його відповідь фіксуються в протоколі. Невиконання цього правила призведе до вилучення показань свідка із доказів. Заява свідка не може бути прийнята як доказ, навіть якщо вона була заслухана з порушенням будь-якого законного позову про його право на мовчання [7].

Як уже зазначалося, свідок мотивується обставинами справи і тому є необхідним. Принцип незамінності свідка є виразом демократичності нашої судової влади та забезпечує всебічне і об'єктивне вирішення кримінальної

справи. У той же час для з'ясування істини у кримінальній справі потрібно, щоб показання не піддавалися зовнішньому впливу. Для цього Кримінально-процесуальний кодекс у цій справі забороняє свідку виконувати інші функції у кримінальному провадженні.

Кримінально-процесуальний кодекс України встановлює обмеження кількості фігурантів як свідків (ч. 2 ст. 65 КПК України):

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати - про відомості, які становлять адвокатську таємницю;

3) нотаріуси - про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи - про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

6) журналісти - про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) професійні судді, народні засідателі та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо дійсних даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо цих даних;

11) експерти - щодо роз'яснення наданих ними висновків [8].

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Свідок у кримінальному провадженні - це фізична особа, про яку правоохоронні органи мають точну інформацію або обґрунтовано передбачається, що вона має інформацію про обставини, які потребують визначення або перевірки у кримінальній справі. Тому її викликають на допит, де вона зобов'язана дати справжню показання. Людина може бути викликана та допитана як свідок лише після порушення кримінального провадження. Така особа отримує процесуальний статус свідка, з моменту виклику її на допит у порядку, визначеному Законом (ст. 65 КПК України).

Свідок як суб'єкт кримінального провадження має чітко визначений процесуальний статус, який має кілька процесуальних обов'язків та певні процесуальні права, але на законодавчому рівні необхідно чітко визначити поняття та види імунітету свідків за допомогою механізму налаштування.

Незважаючи на те, що свідок може бути очевидцем злочину і мати інформацію про обставини кримінального провадження з чужих слів, для того, щоб мати дані, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого як джерело доказів, він повинен насамперед вирішити питання про допустимість дачі показань, сприйняття свідка обставинами, що є предметом кримінального висновку, і лише потім - прив'язка свідка до доказів, доведених у кримінальній справі.

Перевірка та оцінка показань свідка є важливим елементом процесу доказування у кримінальному процесу. Перевірка доказань виступає як передумова для прийняття і обґрунтування майже кожного процесуального рішення у справі ні органи досудового розслідування, ні суд не мають права просто повірити свідкові, вони повинні мотивувати свій висновок, крім того оцінка свідоцьких показань має знаходити своє відображення в підсумкових документах так як показання свідка, як джерело доказів, подане особою яка не має у справі жодного інтересу.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ СВІДКІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

2.1. Порівняльний аналіз процедури захисту свідків у національному та міжнародному законодавстві

Ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від повноти та всебічного вивчення обставин справи, встановлення фактів та інформації, які дозволять правильно оцінити докази та прийняти рішення в конкретному провадженні. Найважливішим і "достовірним" джерелом цих фактів та інформації завжди були показання свідків, потерпілих та інших учасників кримінального провадження, навіть якщо докази не визначені наперед. Фактичні показання свідків дозволяють перевірити інформацію, отриману в ході підготовчого провадження, визначити корисність доказів та виявити нові. Отже, забезпечення участі свідків та інших осіб у кримінальному провадженні є одним з основних завдань підготовчих та судових органів. На практиці, однак, на жаль, трапляються ситуації, коли потерпілі або свідки відмовляються давати показання або уникають процесуальних дій, змінюють свої попередні показання (що є ключовим за принципом прямого контролю доказів судом) та подають неповні або недостатньо чіткі свідчення через фактичні або потенційна загроза насильства, залякування, психологічний примус чи інші форми незаконного втручання проти них, їхніх родичів та членів сім'ї.

Згідно з опитуванням, проведеним серед прокурорів та слідчих: 40% злочинів проти життя та здоров'я людей мали незаконний вплив на свідків. За формами впливу насильство стоїть на першому місці - 43% випадків, а хабарі - 23%. В результаті цих дій близько третини осіб, які брали участь у кримінальному провадженні, змінили свої показання, а третина уникала кримінального провадження [20, с. 208]. Слід зазначити, що такий стан справ означає, що особи не довіряють правоохоронним органам та судовій системі.

Відсутність можливості захистити своїх громадян означає, що більшість людей боїться розкриття фактів та інформації, які можуть бути використані в злочинних цілях. Проблема особливо гостра у контексті серйозних та особливо тяжких злочинів (злочини з високим рівнем корупції та корупції, військові злочини), де залякування свідків та жертв пов'язане з необмеженими можливостями організованої злочинності, в тому числі в Україні.

Рішення полягає в захисті свідків та потерпілих у кримінальному процесі. Під захистом слід розуміти забезпечення безпеки цих осіб у контексті їх статусу учасників кримінального провадження.

В. Я. Шапакідзе називає процесуальне забезпечення свідків загальним терміном, що включає фізичне, психічне та матеріальне забезпечення. Фізична безпека - це стан захисту особи від будь-якого незаконного втручання в її здоров'я, життя, свободу пересування, тілесну недоторканність і вибір місця перебування або місця проживання. Психічна безпека - це стан захисту людини від будь-якого втручання в її розумову діяльність у зв'язку з участю у кримінальному провадженні, яке штучно створює критичну життєву ситуацію у формі стресу, конфлікту, кризи або завдає одночасно шкоди її здоров'ю. Матеріальна безпека - це стан захисту особи від будь-якого незаконного втручання у її майно, наявний або потенційний дохід та матеріальні гарантії повноправного учасника кримінального провадження [27, с. 8].

Отже, поняття захисту свідків та жертв повинно включати забезпечення всіх трьох елементів. Однак поняття правової безпеки та теорія кримінального процесу не є тотожними, і теоретично на сьогодні не існує загальновизнаного визначення поняття "безпека".

А. А. Юнусов переконаний, що забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та інших осіб є діяльністю компетентних органів, спрямованою на створення умов, в яких життя та здоров'я цих людей не загрожує або усунення загрози [12, с. 107]. Це визначення не розкриває всіх суттєвих особливостей забезпечення безпеки свідків та потерпілих, і є досить загальним.

В. М. Тертишник вважає так: забезпечення безпеки учасників кримінального провадження - це здійснення правових, організаційних, технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності таких осіб від незаконного втручання з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [12, с. 107]. Ця концепція є більш ефективною, оскільки вказує на характер вжитих дій, їх роль і, головне, на мету - належне здійснення правосуддя.

Українське законодавство також використовує термін "забезпечення безпеки". У статті 1 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" [10], вказано, що забезпечення безпеки повинна означати здійснення правоохоронними органами правовими, організаційними, технічними та іншими заходами захисту життя, житла, охорони здоров'я, майно осіб, що приймають участь у кримінальному провадженні, тобто у розкритті, запобіганні, припиненні чи розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у кримінальному провадженні проти незаконного втручання.

Слід зазначити, що використовується термін "забезпечення безпеки", а не "захист", що розглядається як надання юридичної допомоги адвокатам за правилами КПК. Однак, згідно з міжнародним правом у цій галузі, традиційно трапляється так, що захист свідків частіше асоціюється із забезпеченням їх безпеки відповідно до певних програм захисту свідків (ПЗС). Відповідні програми функціонують у більшості країн світу, вони є комплексною установою, що забезпечує систему процедурних гарантій, заходів та засобів, що в сукупності запобігають незаконному втручанням в життя та здоров'я, майно цих людей та їхніх родичів.

Історично склалося, що Сполучені Штати мають найбільший досвід створення та розвитку інституцій, де зараз існує ефективна та надійна програма підтримки жертв злочинів і громадян, які добровільно співпрацюють із органами правопорядку та піддаються нападам з боку злочинців [13]. Умовою створення Програми захисту свідків (ПЗС) стала боротьба проти американсько-

італійської мафії у 1960-х. Першим свідком, що і спровокував виникнення ПЗС став Джозеф Валачі — ключова фігура італо-американської мафії, який погодився свідчити в суді. В обмін на детальні свідчення про внутрішню структуру мафії він отримав довічний особистий захист і знаходився в особливих умовах, обмежених у спілкуванні спеціально ідентифікованими особами [13, с. 90]. Тому обов'язок давати свідчення був підкріплений відповідними державними гарантіями. Цю справу можна вважати пілотною, було представлено основні ідеї щодо системи заходів та засобів забезпечення свідків, продемонстровано здатність влади захищати сумлінних громадян. Це не тільки зміцнило довіру до уряду, але й забезпечило постійне викриття мафіозних кланів.

Згодом американське законодавство розвинулось, розширило перелік інструментів та засобів захисту свідків та створило всебічну систему правил, що дозволяє говорити про міжгалузевий характер цієї установи.

Конгресом США було прийнято закон у 1970 р. «Про контроль за організованою злочинністю», який надав американському прокурору право розподіляти кошти для захисту вразливих свідків [12, с. 24]. Однак згідно із цим законом захист забезпечувався лише свідками у справах про організовану злочинність, а у справах загального кримінального характеру свідки та інші учасники провадження не були захищені. Це означає, що були введені критерії для з'ясування категорій справ і осіб, що потребують захисту, щоб запобігти зловживанню та раціональному використанню інструментів та засобів. У такому випадку ми можемо говорити про запровадження принципу пропорційності при застосуванні відповідних заходів до свідків, коли вигода порівнянна із витраченими ресурсами.

Згодом юридично США прийняли кілька законодавчих актів, які сприяли розвитку Інституту безпеки осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях, а саме: "Закон про захист жертв та свідків" (1982), "Програма захисту свідків" (1982), "Про контроль за злочинністю" (1984), "Про реформу

системи забезпечення безпеки свідків" (1984), "Про права потерпілих та реституцію" (1990).

Програма захисту свідків (1982 р.) надала правоохоронним органам повноваження створювати особливі умови для забезпечення безпеки свідка. За цією програмою захист може здійснюватися, зокрема, коли свідок надає всю відому йому інформацію для здійснення правосуддя; свідок та його сім'я, які перебувають у кримінальному провадженні, ризикують життям; повне або часткове компенсація заходів безпеки з боку держави або місцевих органів влади [31].

Основна мета закону "Про захист жертв і свідків злочинів" [30] - "забезпечити громадянам відносно безпечні та прийнятні форми участі у кримінальних провадженнях, підвищивши їх захист та значення в судовій системі". Закон також передбачає кримінальну відповідальність за таємний вплив на жертву чи свідка злочину та вдосконалює механізм компенсації жертвам злочинів. Відповідно до цього закону, за залякування чи спробу залякування передбачено позбавлення волі на строк до 10 років або штраф у розмірі 250 000 доларів США або обидва одночасно. Потім цей закон був доповнений, і в 1984 р. був прийнятий закон "Про реформу системи безпеки свідків"

"Про контроль за злочинністю", що значно розширило коло людей, до яких повинні застосовуватися заходи безпеки.

Законодавці також активно займаються потребами свідків злочинів: 39 штатів отримали компенсацію тим, хто свідчить правдиво і потребує захисту. Більше того, кримінальне законодавство окремих країн передбачає спеціальні норми, спрямовані на забезпечення безпеки свідків [12].

Значним критерієм довіри вявляється той факт, що дана система не є виключною прерогативою лише одного державного органу, вона є багаторівневою. Федеральні та муніципальні органи влади, а також окремі муніципальні служби беруть участь у безпеці свідків (Маршалська служба - безпосередньо вживає заходів для забезпечення безпеки свідків; засоби

переселення забезпечуються державними органами; регіональні органи влади та окремі муніципалітети щодо працевлаштування свідків) [28].

Федеральна програма безпеки свідків (WITSEC) на даний момент є найтривалішою програмою у світі, та підчиняється службі судових приставів протягом 30 років. Основним елементом її роботи є секретність і постійний рух. Існує також практика зміни персональних даних свідків та членів їх сімей. Через значні витрати програма стосується лише невеликої кількості людей, за критеріями вони є людьми в особливо небезпечному стані [24, с. 124].

Таким чином, ми можемо говорити про поступове розширення американського законодавства, включаючи сферу охорони осіб та заходи щодо захисту свідків, перетворюючи базовий закон у всеосяжний міжгалузевий закон, що регулює наступні питання. WITSEC став зразком для таких програм у всьому світі. Канада та Австралія мають подібні федеральні програми, які співіснують із національними програмами [24, с. 123].

У Німеччині відповідна інституційна та законодавча база була розроблена набагато пізніше, ніж у США. У Німеччині цією діяльністю давно займаються спеціальні підрозділи поліції, які в своїх діях керувалися нормативними актами Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції, що часто суперечило чинному законодавству через дискреційні повноваження осіб, які приймають рішення [25, с. 195]. У середині 80-х років були вжиті заходи безпеки для забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, що стосувався злочинів скоєних мотоциклетними бандами в Гамбурзі. Надалі подібні заходи здійснюються Федеральним департаментом кримінальної поліції [12, с. 33].

У Німеччині значне розширення прав потерпілих у кримінальному провадженні було закріплено в законі "Про захист жертв", який набрав чинності в 1987 р. Як результат, КПК був доповнений новим розділом під назвою " Інші права потерпілого ".

В.О. Казакова вважає, що, незважаючи на прийняття в Німеччині закону про захист свідків і потерпілих, механізм забезпечення безпеки цих людей давно не розроблений. Тому Німеччина обмежилася вжиттям будь-яких

можливих заходів для забезпечення безпеки свідків. Так, між 1995 і 1996 роками було 480 випадків, коли органи федеральних земель та федеральні органи влади вживали заходів забезпечення безпеки. Найпоширенішою з них була зміна місця проживання свідка, що було пов'язано з великими фінансовими витратами [25, с. 195].

Дії щодо забезпечення безпеки свідків здійснювались відповідно до спільних керівних принципів Робочої групи II "Внутрішня безпека", яка була частиною Конференції (Ради) міністрів та сенаторів внутрішніх справ країн. Застосування заходів безпеки свідків базувалося на принципах кримінального законодавства, що регулюють діяльність поліції, зокрема на підставі виключної необхідності. Однак через необхідність їх розширення (збільшення обсягу та диверсифікація) німецькі експерти дійшли висновку, що існуюча нормативна база недостатня для вирішення цієї проблеми [12, с. 35].

Німеччина прийняла закон у 1998 р. "Про регулювання питань забезпечення безпеки свідків, яким загрожує небезпека", відповідно якого до захищених осіб належать свідки (потенційні свідки), що дають або можуть дати серйозні свідчення для розкриття особливо тяжких злочинів, зокрема насильницькі терористичні та інші злочини, вчинені організованими групами, а також їх родичами та друзями, коли їх життя, здоров'я чи добробут загрожують. Цей закон встановив процедуру допуску до програми захисту свідків. Застосований захід захисту свідків може бути скасований, якщо особа здійснила його шляхом шахрайства, погроз, підкупу, навмисного надання недостовірних або неповних даних [12, с. 34].

Закон також передбачає заходи для забезпечення безпеки свідків, такі як використання відеозаписів свідків, особливо дітей, жертв насильницьких злочинів; надання правової допомоги потерпілим та свідкам; забезпечення конфіденційності персональних даних свідків на всіх стадіях кримінального провадження;

У Німеччині діє закон із 1 січня 2002 р. "Про узгодження захисту вразливих свідків", який розкриває прямий механізм забезпечення безпеки свідків.

Захист особи за цим законом покладається на відділи поліції або, відповідно до федерального закону відповідним установам захисту свідків. Компетентні органи та підрозділи поліції мають значні фінансові та матеріальні ресурси для забезпечення постійної безпеки свідків згідно з існуючою програмою безпеки. Окрім забезпечення безпеки та фізичної цілісності людини, зазвичай докладаються значні зусилля для нормалізації психічного стану людини. Це гарантія отримання правдивих свідчень особи, яка почувается захищеною від залякування, погроз, а також від можливого їх здійснення [11, с. 143].

Програма захисту свідків у Німеччині також передбачає, що обидві зацікавлені сторони повинні відповідати ряду вимог, а саме: добровільна участь особи в програмі захисту свідків; здійснення постійного контролю за укладеними домовленостями; зосередження матеріальної та фінансової допомоги на підтримку належного рівня безпеки, а не на збагачення відповідача; двостороння відповідальність за забезпечення конспіративного режиму щодо всіх заходів, вжитих для захисту свідка тощо [11, с. 143-144].

У Німеччині, як і в США, розроблені комплексні програми та створені спеціальні підрозділи для забезпечення безпеки причетних та їх сприяння кримінальному провадженню. Ці установи мають багато спільного: поєднання процедурних гарантій безпеки з фізичним захистом людей, їх майна та родичів; визначення категорій правопорушень, щодо яких може бути застосований захист; встановлення критеріїв здатності свідка співпрацювати та встановлення його під захист; використання методу зміни персональних даних; надання фінансової та психологічної допомоги фізичним особам; системний характер вжитих дій: особу підтримують як федеральна так і місцева влада.

Наприкінці 20 століття міжнародне співтовариство розпочало курс на створення та впровадження інституту захисту учасників кримінальних

провадженнь, розпочало активну дискусію щодо накопиченого досвіду та розробки загальних принципів та рекомендацій. Це пов'язано з загальною глобалізацією та транскордонним характером багатьох серйозних і особливо серйозних злочинів (особливо тероризму), а в Європі - необхідністю гармонізації законодавства та співпраці в рамках ЄС.

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. та Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р., зіграли важливу роль у створенні інституту, що забезпечує безпеку осіб, які допомагають кримінальному судочинству. Ці документи захищають інтереси та права громадян, що приймають участь або сприяють кримінальному провадженню, зокрема з метою забезпечення їх безпеки [14].

Важливою є участь регіональних міжнародних організацій, і Рада Європи розробила багато стандартів та рекомендацій. У 1983 р. Було прийнято Конвенцію про компенсацію жертвам насильницьких злочинів [15]; у 1985 р. - рекомендації No. № R (85) 11 про статус потерпілих у кримінальному законодавстві та процесі [23]; 1987 - рекомендація № R (87) 21 про допомогу жертвам та запобігання віктимізації. Рекомендації роблять найбільший наголос на жертвах злочинів, оскільки їх основна увага приділяється зміцненню довіри до судової влади. Зокрема, необхідність відшкодування фізичної, психічної, матеріальної та соціальної шкоди, заподіяної жертві, а також заходи, які слід вжити для заохочення жертви до співпраці з правоохоронними органами [23].

Основною перевагою Рекомендацій щодо статусу жертв у кримінальному законодавстві та процесі є розробка керівних принципів для перегляду відповідного національного законодавства та практики. Також рекомендується встановити, якій із існуючих державних та приватних організацій слід призначити функцію допомоги жертвам. Ця допомога включає можливість надання екстреної допомоги [22]: фізичний захист від помсти з боку винного; довгострокова медична, психологічна, соціальна та матеріальна допомога;

юридична підтримка для запобігання потенційній віктимізації; допомога у кримінальному провадженні.

Як зазначає А. М. Орлеан [19, с. 88], основні європейські стандарти у сфері безпеки осіб у кримінальному провадженні зосереджені в Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи (рекомендації Ради Європи) та Рекомендаціях Rec (97) 13 та Другого додаткового протоколу 2001 року Директива Європейського Парламенту в Європейській конвенції про взаємодопомогу у кримінальних справах 1959 року та Європейській конвенції про взаємодопомогу у кримінальних справах 1959 року та Ради Європейського Союзу про встановлення мінімальних стандартів захисту, підтримки та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року та практика Європейського суду з прав людини. Питання співпраці та безпеки у деяких категоріях кримінальних проваджень регулюється спеціалізованими міжнародно-правовими актами, що стосуються різних сфер боротьби зі злочинністю (наприклад, Конвенція Ради Європи 2005 року про боротьбу з торгівлею людьми).

У Рекомендації Ради Європи (97) 13 та Рекомендації Ради Європи (2005) 9 чітко викладені загальні принципи, що регулюють застосування заходів захисту свідків. Комітет міністрів Ради Європи вважає неприпустимим те, що система кримінального судочинства може не мати можливості притягнути обвинуваченого до суду або отримати судовий наказ, оскільки свідки відмовлялися давати правдиві та добровільні свідчення. [22]

Ці стандарти є мінімальними вимогами, що вимагають створення ефективної системи захисту учасників кримінального провадження шляхом впровадження відповідних рекомендацій у національне законодавство та створення умов для співпраці у вдосконаленні інституції.

2.2 Характеристика процесуальних заходів, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні

Дії щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу є основою програми захисту свідків, і в той же час, незважаючи на схожий перелік у законодавстві різних країн, існують суттєві відмінності в підході до їх застосування.

Заходи збереження в США включають переїзд свідка на нове місце проживання (його сім'я, родичі, на яких може чинитися тиск) та надання додаткових заходів захисту, якщо це загрожує його життю; видача нових документів, що посвідчують особу; виплата грошей на необхідні витрати (наприклад, вивезення); допомога у працевлаштуванні тощо. Існують також інші заходи фізичного та соціального захисту, включаючи заборону публікувати інформацію про свідка та його місцезнаходження. Порушення заборони вважається федеральним злочином. Заходи захисту свідків та жертв, які передбачають серйозні зміни в житті клієнта (повний обмін резюме, пластична хірургія), в основному стосуються людей, які потребують захисту після судового розгляду і лише за умови наявності інших заходів захисту недостатнім або неефективним [18, с. 25].

Головною особливістю використання цих заходів є їх складний характер. Як обговорювалося в попередньому розділі, американська доктрина зумовлена "якістю" свідка та важливістю його показань. Тому програма захисту свідків

обмежена і не зачіпає більше 360 осіб на рік [29]. Водночас це компенсується справді хорошим захистом: свідку слід надати зміну місця проживання, імені, нові документи та фінансову допомогу. З особою, яка бере участь у програмі, укладається відповідна угода (меморандум) із зазначенням зобов'язань держави та свідка. Серед них: свідчення в обмін на захист, обов'язок виконувати вимоги правоохоронних органів (не відвідувати громадські місця, не спілкуватися з конкретними особами) [18, с. 25]. Як бачимо, відповідні заходи є основним, обов'язковим елементом процесу захисту свідків, а також вимагають великої дисципліни з боку самої особи. Однак, як зазначає Дж. Рамзі Джонсон, генеральний прокурор округу Колумбія, "програми захисту свідків (федеральні та штатні) недостатньо гнучкі, щоб висувати надмірні вимоги до самодисципліни свідків та членів сім'ї". У ній підкреслюється, що програма повинна включати більш гнучкі заходи, які не спричинять значних витрат. Як приклад він згадує придбання квитка на автобус для свідка, який би поїхав до іншого міста і провів там деякий час зі своїми родичами або оплатив перебування свідка в готелі протягом декількох днів, що дозволило б йому подолати свій страх за межами, де йому загрожують [29].

Слід додати, що захист свідків у Сполучених Штатах є не лише безпосереднім, а діяльність за програмою набагато ширша. Наприклад, у Нью-Йорку існує спеціальна гаряча лінія для жертв злочинів. За телефоном особа, на яку нападали злочинці, може дізнатися, де винні відбувають покарання та які умови звільнення. Кожен клієнт цієї служби телефонних повідомлень може зареєструвати спеціальний пароль, а потім зв'язатися з комп'ютерною системою протягом 10 хвилин після звільнення порушника. Якщо абонент не відповідає, комп'ютер дзвонить йому кожні півгодини протягом дня [18, с. 25].

Залежно від ступеня загрози обставинам, в яких опиняється дана особа, італійське законодавство передбачає різні види захисту та допомоги [11, с. 141]. Відповідна спеціальна програма включає такі варіанти: розміщення співпрацюючої особи в безпечному місці; збройна підтримка під час його руху; щомісячна премія, що відповідає середньому рівню прожиткового мінімуму або

попередньому рівню життя до вступу в програму; державна медична допомога; за необхідності - надання нових документів, що посвідчують особу членів сім'ї. Отже, італійський підхід ґрунтується на оцінці ступеня ризику для особи, тоді як американська доктрина ґрунтується на "пріоритеті свідків", не розрізняючи захисних заходів відповідно до природи ризиків.

Як бачимо, цей перелік заходів відповідає тому, що міститься у національному законодавстві (у статті 7 Закону " Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні "). Серед негласних заходів закон включає такі, як особиста безпека, охорона майна та житла; видача спец. засобів індивідуального захисту та інформування про загрози; застосування технічних засобів контролю та перехоплення телефонних та інших розмов, візуального спостереження; влаштування в дитячий садок чи заклад соціального захисту; закритий процес. Цей перелік не є вичерпним, можуть застосовуватися інші заходи, які не суперечать закону. Однак слід зазначити, що рішення про застосування цих заходів приймається відповідно до КПК, і тому не повинно обмежувати право обвинуваченого на справедливий судовий розгляд.

Розгляд таких заходів, як психологічна реабілітація та підтримка, вважається можливим доповненням; відшкодування витрат на особистий захист та майно особи (витрати держави або засудженого). Другий захід подібний до захисту шерифа, який надається в США [16]. Не кожен у Сполучених Штатах може бути включений до Програми захисту свідків, тому для власної безпеки ці свідки платять за особистий захист. З огляду на більш вільний характер торгівлі зброєю та її доступність для великої кількості громадян, така угода є вигідною для США. Ми вважаємо, що для українських громадян доцільніше гарантувати належне право на відшкодування витрат на особистий захист, якщо хочеться укласти контракт з приватною охоронною організацією, а не з правоохоронним органом. Така компенсація може бути включена до переліку процесуальних витрат у КПК. Причиною такого рішення може бути суттєва недовіра до

персоналу Міністерства внутрішніх справ, особливо у випадку свідчень проти колишніх / нинішніх правоохоронців, вищих чиновників, політиків тощо.

Слід також зазначити, що відповідно до законодавства України застосування найрадикальніших заходів (обмін документами, зміна зовнішнього вигляду та переїзд) можливе лише за згодою свідка, за згодою компетентного органу та лише за виняткових обставин. У США це питання вирішується угодою, яка значно підвищує ефективність цих заходів.

Найсуттєвіша різниця у застосуванні захисних заходів у США та Україні полягає в тому, що національне законодавство не визначає значення свідка у розслідуванні; насправді він пропонує захист кожному, хто дає свідчення. Отже, ми маємо систему, яка працює на основі кількості свідків, а не їх якості. Як результат, особистий захист залишається найпопулярнішим заходом, який не завжди є ефективним або доцільним. Звичайно, цей інструмент порівняно дешевий, але навіть це не завжди продається. Іноді персонал спецназу також вимагає оплати своїх "послуг" [12, с. 127]. Крім того, у сучасних умовах магаполіса фізичних засобів захисту недостатньо, неможливо постійно і безперервно захищати людину.

Слід сказати про те, що в масштабах нашої країни та соціальних умовах переселення свідків не можна назвати дуже ефективним заходом. Людині з великого міста доведеться ховатися подалі від обласних центрів, але, маючи на це згоду, навряд чи вона погодиться залишити зручну квартиру, працювати, спілкуватися та переїжджати в маленьке місто. Такий захід буде виправданим, доки "жертви" свідка отримують істотну винагороду: він отримує фінансове забезпечення, пільгові умови життя тощо. Все це, звичайно, неможливо в рамках сучасного інституту захисту учасників кримінального провадження, необхідні складні зміни в системі заходів утримання, зокрема, вважається необхідним: укласти угоду з особою, чиї заходи захисту забезпечують договір, в якому умови перебування під захистом не з'являтися в місцях, де багатолюдно; не спілкуватися з певними людьми; спостереження за квартирами тощо); у разі порушення умов договору особа повинна бути притягнута до

відповідальності (штраф, арешт тощо); розширення переліку заходів (заходів), що забезпечують більш гнучкі методи роботи, наприклад, психологічна допомога, соціальне забезпечення особи на момент їх передачі / переховування. Загалом, існуючий комплекс заходів є відносно достатнім, але відсутність єдиної концепції (програми) робить їх неефективними.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Заходи безпеки щодо учасників кримінального провадження (свідків, жертви та їх родичі) існують у зарубіжній практиці в рамках всеосяжного інституту безпеки цих людей, який в основному називають Програмою захисту свідків - ПЗС. Комплексний підхід на прикладі країн ЄС, США означає: поєднання процедурних гарантій та процедур у судових процесах, одночасно забезпечуючи фізичний захист вразливих людей; соціально-економічна підтримка свідків у рамках програми, що включає допомогу в переселенні та подальшій соціальній адаптації, працевлаштуванні; гарантія фінансової та психологічної допомоги. Системний характер проявляється у залученні широкого кола органів влади, як урядових, так і місцевих.

Програма захисту свідків США є досконалим інструментом із недопущення різного роду впливу на особу, що дає свідчення у кримінальному провадженні в якості свідка, а також врегульовує питання відшкодування шкоди особам, що її зазнали в результаті надання показів, які викривають злочин.

Зважаючи на наведену вище досить велику кількість законів та специфічних програм щодо захисту свідків, а також позитивну практику реалізації права особи на належний рівень судочинства за кордоном і натомість, досить незадовільний стан речей у національному судочинстві, вважаю, що

одним із шляхів вирішення проблеми є забезпечення захисту свідкам та потерпілим у кримінальному судочинстві. Під захистом слід розуміти забезпечення стану безпеки таким особам в рамках їхнього статусу як учасників кримінального провадження.

РОЗДІЛ 3. ВКАЗІВКИ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ СВДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Сучасний статус Інституту захисту свідків у системі кримінального судочинства в Україні

В даний час в Україні немає комплексної системи захисту свідків та жертв у кримінальних провадженнях. Законодавство у цій галузі базується на Законі України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні" (далі "Закон")[10]. У ньому представлені порядок, приводи та підстави здійснення уповноваженими органами влади України організаційних, правових, технічних та інших заходів, спрямованих на захист від незаконного втручання у життя, здоров'я, житло та майно осіб, що беруть участь у попередженні, виявленні, розкритті, припиненні або розслідуванні злочинів чи в судовому розгляді кримінальних справ. Метою даних заходів є утворення всіх необхідних умов для відповідного здійснення правосуддя.

Чинний Кримінальний кодекс також містить положення, спрямовані на запобігання притягненню до відповідальності жертви чи свідків та інших учасників кримінального провадження. Наприклад, розділ 2 включає заходи щодо забезпечення кримінального переслідування з метою запобігання

можливим негативним наслідкам для цих осіб. Статті 56 та 66 встановлюють право свідків та потерпілих звертатися за захистом у випадках, передбачених законом [9].

Кримінальний кодекс України передбачає наступний склад злочину, консолідація якого є суттєвою гарантією особистої безпеки і відповідає рекомендаціям Ради Європи та досвіду інших країн: ст. 380 Кримінального кодексу - невиконання запобіжних заходів щодо осіб, на яких поширюється захист; ст. 381 ККУ - розголошення інформації про заходи безпеки стосовно захищеної особи; ст. 386 ККУ - перешкоджання явці свідка, потерпілої сторони, експерта, примушування їх відмовити в дачі показань або укладенні заяв.

Кримінально-виконавчий кодекс забезпечує безпеку засуджених свідків що беруть участь у кримінальному провадженні (статті 10, 50, 104).

Ми переконані, що стандарти, викладені в нормативних актах, не відповідають сучасним вимогам, оскільки Україна зробила крок назустріч європейським стандартам, включаючи захист свідків та жертв. Як вже говорилося, основні європейські стандарти містяться в Рес (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи та Рекомендаціях Рес (97) 13 [21]. Вони включають правила, яких слід дотримуватися при захисті свідків. Належне впровадження на національному рівні забезпечує поєднання ефективного та справедливого правосуддя для захисту свідків та жертв жорстокого поводження.

3.2. Особливості запровадження в Україні комплексної системи захисту свідків

Перш за все слід звернути увагу на перелік осіб, які можуть бути захищені законом [10]. Це особа, яка повідомила про злочин до правоохоронного органу або іншим чином брала участь або сприяла кримінальному провадженню; потерпілий та його представник у кримінальному провадженні; цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок злочину; обвинувачений, адвокат та адвокати; представник юридичної особи,

якої стосується провадження; судовий персонал; свідок; члени сім'ї та найближчі родичі цих людей; експерт, фахівець, перекладач та понятий.

Як видно зі списку людей, захист надається сторонам та їхнім родичам. Однак рекомендації чітко розмежовують категорії "свідок" та "особа що співпрацює зі слідством". Останнім є будь-яка притягувана до відповідальності особа, тобто є підозрілою, обвинуваченою чи засудженою [22]. Важливо провести різницю між цими термінами, оскільки очевидно, що на свідків (потерпілих) можуть застосовуватися засоби правового захисту, які не застосовуються до "осіб, які співпрацюють у розслідуванні". Тому закон повинен чітко визначати становище цих людей, тобто їх права та обов'язки, типи заходів, що забезпечують їх безпеку. На жаль, закон [10] не робить жодних відмінностей, відповідні положення є спільними для обох категорій осіб, а вибір правових засобів залишається на розсуд компетентного органу.

Орлеан А. М. має думку, що в юридичній практиці заходи безпеки поділяються на короткострокові та довгострокові. Тому перший зазвичай використовується там, де існує необхідність негайно усунути загрозу, а другий - для довгострокового захисту людини. В Україні механізм застосування довгострокових заходів не відрізняється від короткострокових. Це має змінитися в майбутньому, оскільки вони набагато дорожчі. До короткотермінових заходів, передбачених національним законодавством, належать: особистий фізичний захист, захист житла та майна тощо. Довготерміновими можуть бути: зміна особистих документів, зміна зовнішнього вигляду, зміна місця роботи та навчання, переїзд в інше місце проживання та інші [19, с. 91].

Семків Т. також зазначив, що у світовій практиці існують процесуальні та непроцесуальні захисні заходи з метою забезпечення захисту свідків [24, с. 123]. Процесуальні правила застосовуються до допиту свідків у кримінальному провадженні, а також процесуального захисту особливо чутливих свідків з метою запобігання їхній віктимізації. Процесуальні заходи, як правило, визначаються у кримінальному законодавстві. Це стосується, зокрема,

забезпечення конфіденційності персональних даних під час кримінального провадження; заслуховування слідчого судді в судовому засіданні в ході підготовчого провадження, в тому числі на відстані; розпізнавання, крім зорового та слухового спостереження; проведення допиту, ідентифікації та інших процедурних дій у режимі відеоконференції, у віддаленому режимі, технічними засобами, з генерацією звукових та / або відеопорушень; звільнення; негласна слідча діяльність за Кримінально-процесуальним кодексом України у кримінальному провадженні; закритий процес тощо [24, с. 124]. Позасудові заходи - це захист свідків шляхом забезпечення його основних прав і свобод шляхом застосування програми захисту свідків [24, с. 123].

КПК України передбачає процедурні заходи, які часто застосовуються на практиці, але труднощі, пов'язані з тактико-технічними аспектами їх застосування, вимагають спеціально навчених людей, які мають досвід роботи зі свідками та жертвами злочинів. Подібні проблеми виникли в Сполучених Штатах на початку програми WITSEC, коли психологів закликали працювати приватними особами за контрактом для надання допомоги в індивідуальних слідчих діях із заляканими свідками або жертвами [28]. Ми вважаємо, що таку практику слід запровадити в Україні, зокрема, беручи до уваги відповідні положення про участь психологів у певних видах допитів та інших слідчих діях, зазначити у ст. 56 і 66 КПК відповідні зміни, які нададуть відповідне право для свідків та потерпілих.

Непроцесуальні заходи вимагають наявності в Україні відповідної установи захисту свідків (ПЗС). Деякі елементи ПЗС можна знайти в базовому законі, проте складно розрізнити процесуальні та непроцесуальні заходи, оскільки рішення про їх застосування завжди приймається як частина процесуальної діяльності слідчого, прокурора, судді. Перелік заходів не є вичерпним: захист людей, захист житла та майна; застосування технічних засобів контролю та перехоплення телефонних та інших розмов, візуального спостереження; видача спеціальних засобів індивідуального захисту та інформування про загрози; обмін документами та зміна зовнішнього вигляду,

зміна робочого місця чи навчання; переїхати в інше місце проживання; закритий процес тощо [10]. У пункті 22 Рекомендації Ради Європи (2005) 9 зазначено, що основною метою програми захисту свідків має бути захист життя та особиста безпека свідків / осіб що погодились на співпрацю та їхніх родичів, зокрема забезпечення належних фізичних, психічних, соціальних та фінансових умов, захист та підтримка [22]. Ми розглядали подібне положення в другому розділі частині ПЗС у США та Німеччині, яке вказувало на важливість фізичного психологічного захисту для потерпілих та заляканих свідків, а також повного соціального захисту людей у разі значної зміни у їхньому способі життя. Це означає допомогу в переїзді (перевезення вантажів за рахунок держави), працевлаштування в новому місці, влаштування дітей до шкіл, фінансову підтримку на певний час (за умови, що людина не збагачується, а лише підтримує початковий матеріальний рівень), психологічну реабілітацію і тд. Все це говорить про складність законодавства і вимагає законодавства у сферах фінансового, трудового та цивільного права. На жаль, в Україні компетентні органи в основному забезпечують особистий та майновий захист [19, с. 92].

Відповідно до пункту 15 Рекомендації Ради Європи (2005) 9, свідки / особи, які співпрацюють із судовими органами, мають право на належний захист, враховуючи особливості справи та особисті потреби захищеної особи [22]. Свідок ставить під загрозу своє здоров'я, життя, фізичну недоторканність, свободу або майно належне йому, розкриваючи необхідну інформацію для слідства. У будь-якому випадку необхідно оцінити рівень такої загрози, її реальність. Цього вимагає також ст. 20 Закону [10] як основу для прийняття рішень. Орган, що проводить розслідування, та психолог повинні відігравати ключову роль у такій оцінці, оскільки в деяких випадках свідок, що переживає психічний стрес, відчуває не реальну, а вигадану небезпеку. Тому важливо, щоб свідок отримував психологічну допомогу для встановлення причин страху. Також виникає питання про адекватність та пропорційність заходів залежно від характеру загрози, оскільки не кожен свідок потребує охорони. Закон не

визначає точних критеріїв, згідно з якими можна визначити необхідні та достатні заходи забезпечення захисту, натомість він використовує терміни "за потребою", "у випадку надзвичайної ситуації" тощо. Формулювання є досить розмитим і не дозволяє порівняти вартість заходів безпеки та рівень ризику, таким чином, остаточне рішення залежить від оцінки фактів та обставин органом, що приймає рішення. Дискреційний характер повноважень призводить до неефективного використання коштів, передбачених законом, через велику кількість уповноважених суб'єктів (слідчих, прокурорів, суддів) [24, с. 125].

Це означає, що характер норм дозволяє застосовувати всі засоби захисту від злочину будь-якої тяжкості, навіть у випадку явного непропорційного та нематеріального внеску у розслідування. Наприклад, згідно з Єдиним реєстром судових рішень, районний суд м. Хмельницького у Хмельницькій області застосував заходи безпеки у формі особистого захисту потерпілих у кримінальному провадженні щодо обвинуваченого за ч. 1 ст. 190 Кримінального кодексу України. Запобіжні заходи були вжиті на прохання потерпілої сторони з огляду на відмовлення від обвинуваення [26].

В ході провадження буде корисним скласти перелік злочинів, проти яких можуть бути застосовані заходи безпеки. Цей перелік можна узагальнити як тяжкість скоєних злочинів (за статтею 12 Кримінального кодексу), як у США та Німеччині, або абстрактним способом, визначаючи об'єкт втручання або характеризуючи злочин (наприклад, злочини, вчинені групою людей, організованих у групу, злочинна організація, тероризм, корупція тощо). Отже, позасудові заходи захисту свідків у Бельгії та Італії можуть застосовуватися лише до певних правопорушень. Відповідно до литовського законодавства, вони можуть бути використані для тяжких злочинів [11, с. 140].

Слід також зазначити, що в системі державних органів існують різні структури для забезпечення безпеки свідків. У Сполучених Штатах відповідні заходи вводяться судовим виконавцем за програмою WITSEC, а в Німеччині - спеціальним підрозділом кримінальної поліції. В Австрії, Словаччині та

Великобританії захист свідків здійснюється поліцією, у Нідерландах програма діє в рамках виконавчої та судової влади [24, с. 124;]. Ключовою особливістю цих прикладів є те, що ці органи мають оперативну самостійність і не беруть участі у підготовці справи чи розслідуванні, що відповідає ст. 28 Рекомендації Ради Європи (2005) 9 [22]. Відповідно до ст. 3 Закону [10], перелік органів, які приймають та виконують рішення щодо забезпечення запобіжних заходів, складається лише із слідчих та виконавчих органів, і розподіл здійснюється відповідно до юрисдикції справи. Насправді ці органи беруть участь у судовому переслідуванні, не мають достатньої самостійності, а високий ступінь фрагментарності розслідувань свідчить про відсутність будь-якої спеціалізації та належного навчання персоналу. Слід також зазначити, що між цими органами влади бракує координації та хорошої взаємодії, оскільки єдиного центру у формі координаційного органу не існує, можна говорити про низьку ефективність існуючого інституту безпеки для осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях.

Тому ми вважаємо, що в Україні має бути створений спеціалізований орган для здійснення заходів щодо захисту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Він може бути створений як новий незалежний орган або як структурно автономний підрозділ кримінальної поліції. Основна мета - набір спеціально навчених людей та створення єдиного центру для координації дій та рішень слідчих органів у підготовчому провадженні.

Важливим питанням є те, який орган влади вирішує застосовувати заходи безпеки. У деяких країнах одна посадова особа (міністр юстиції, прокурор або начальник поліції) вирішує, чи застосовувати заходи безпеки. У Німеччині рішення про включення або виключення з програми приймає підрозділ, що забезпечує безпеку людей, та прокурор [11, с. 141]. В Україні, відповідно до п. 2 ст. 3 Закону [10], слідчий, прокурор і суд, а також орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність. Ми вважаємо, що список людей, хоч і обширний, не вказує на те, що вони можуть надати об'єктивну оцінку погрозам, про які повідомляє свідок або жертва. У цьому випадку важливо, щоб

кваліфікована організація мала набір навичок, компетенцій та знань у цьому відношенні. Такі знання не завжди пов'язані з позицією правової орієнтації, тут, звичайно, необхідно знати психологію поведінки людини в умовах постійного залякування та страху, це дозволить нам реально оцінити ступінь небезпеки і прийняти зважене рішення. Однією з найкращих практик у європейських країнах є створення міжвідомчої комісії, яка вирішує, чи включено свідка до програми захисту. В Бельгії та Італії ПЗС виконують мультидисциплінарні органи: комісія, до складу якої входять заступник державного секретаря Міністерства внутрішніх справ, судді, прокурори та експерти у галузі організованої злочинності [24, с. 125].

Слід зазначити, що важливим критерієм включення до ПЗС повинен бути внесок свідка у вирішення справи шляхом дачі показань: він повинен бути суттєвим та фундаментальним. Це відповідає зарубіжній та європейській практиці, коли ПЗС стосується лише тих осіб, без показань яких неможливо встановити особу злочинця, місце його проживання чи відповідні обставини справи [22].

Слід пам'ятати, що заходи безпеки вимагають значних фінансових та матеріальних ресурсів, тому, приймаючи рішення про їх застосування, слід враховувати такі принципи, як: пропорційність, необхідність та субсидіарність. Необхідність означає, що немає подальших доказів, які можна вважати достатніми для вирішення справи. Пропорційність передбачає можливість втручання в право обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, наприклад, обмеженням права свідка бути заслуханим щодо його особи. Тому слід застосовувати найменш жорсткі заходи (від найменшого до найбільшого), яких буде достатньо в будь-якому випадку. З огляду на те, що чинне законодавство не містить такої класифікації, уповноваженим доводиться завжди покладатися на обставини справи.

Пункт 25 Рекомендації Ради Європи (2005) 9 містить положення про створення інституту невідкладних та тимчасових заходів, які набудуть чинності до того, як розглянути питання про включення особи до ПЗС [22]. Беручи до

уваги вищезазначені критерії застосування запобіжних заходів, компетентним органом, який може попередньо оцінити показання свідків у кримінальному провадженні, є керівник провадження - прокурор. Це відносно незалежна організація і, на відміну від слідчого або слідчого судді, здатна забезпечити ефективність такого рішення. Відповідні повноваження повинні мати Генеральний прокурор, його заступники та керівник регіональних прокуратур [24, с. 126]. Завдяки вимогам своїх відповідних посад, вони мають належний життєвий та робочий досвід та здатні приймати обґрунтовані рішення щодо тимчасових захисних заходів.

Тому наявні існуючі в Україні інструменти для забезпечення безпеки осіб під час кримінального провадження мають спільне з європейською практикою, включення до законодавства найважливіших європейських стандартів, що відкриває широкі перспективи для подальшої гармонізації та наближення законодавства. У той же час у нормативних актах є значні прогалини та недоліки, що знижують ефективність діяльності інституту в цілому, комплексні рішення, засновані на вищезазначених коментарях, та подальші теоретичні дослідження щодо адаптації європейських стандартів до наших правових традицій.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Концепція повинна включати такі положення: перелік (категорії) осіб, які мають право брати участь у ПЗС; Критерії правопорушень, для яких можливий ПЗС; система органів прийняття рішень та їх реалізація; перелік прав та обов'язків учасників ПЗС; психологічна допомога та фінансові гарантії для учасників ПЗС; перелік заходів безпеки з критеріями їх застосування; тимчасові захисні заходи до особи, зазначеної в ПЗС; домовленість про співпрацю у розслідуваннях.

Органи прийняття рішень зараз мають значну кількість повноважень. Це слід виправити шляхом запровадження системи критеріїв оцінки: рівні важливості свідків для розслідування; рівень небезпеки, з якою він стикається; пропорційність та ефективність вжитих заходів. Водночас слід створити новий незалежний орган, який би приймав рішення про включення людей до ПЗС, до нього повинні входити різні урядові відомства та люди, що мають відповідний досвід життя та роботи. Цей орган буде центром взаємодії та координації слідчих органів. Також необхідно закріпити людей, які здійснюють заходи

безпеки, в окремий підрозділ / орган, автономія та спеціалізація дозволять їм ефективно виконувати свої завдання.

Необхідним кроком до вдосконалення діючого інституту вбачається розробка договору (меморандуму), що укладатиметься з особою, до якої будуть застосовуватися заходи захисту. В ньому слід викласти умови перебування під захистом (не з'являтися у людних місцях; не спілкуватися з деякими особами; слідкування за житлом тощо); в разі порушення умов договору особа повинна притягатися до відповідальності (штраф, арешт тощо). Необхідним також є розширення переліку засобів (заходів) забезпечення більш гнучкими методами роботи, як от допомога психолога, повідомлення про місцеперебування підозрюваного (обвинуваченого, засудженого, звільненого), соціальне забезпечення особи на час її переміщення/переховування.

ВИСНОВКИ

1. Свідок у кримінальному провадженні - це фізична особа, про яку правоохоронні органи мають точну інформацію або обґрунтовано передбачається, що вона має інформацію про обставини, які потребують визначення або перевірки у кримінальній справі. Тому її викликають на допит, де вона зобов'язана дати справжню показання. Людина може бути викликана та допитана як свідок лише після порушення кримінального провадження. Така особа отримує процесуальний статус свідка, з моменту виклику її на допит у порядку, визначеному Законом (ст. 65 КПК України).

2. Свідок як суб'єкт кримінального провадження має чітко визначений процесуальний статус, який має кілька процесуальних обов'язків та певні процесуальні права, але на законодавчому рівні необхідно чітко визначити поняття та види імунітету свідків за допомогою механізму налаштування.

Незважаючи на те, що свідок може бути очевидцем злочину і мати інформацію про обставини кримінального провадження з чужих слів, для того, щоб мати дані, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого як

джерело доказів, він повинен насамперед вирішити питання про допустимість дачі показань, сприйняття свідка обставинами, що є предметом кримінального висновку, і лише потім - прив'язка свідка до доказів, доведених у кримінальній справі.

3. Заходи безпеки щодо учасників кримінального провадження (свідків, жертви та їх родичі) існують у зарубіжній практиці в рамках всеосяжного інституту безпеки цих людей, який в основному називають Програмою захисту свідків - ПЗС. Комплексний підхід на прикладі країн ЄС, США означає: поєднання процедурних гарантій та процедур у судових процесах, одночасно забезпечуючи фізичний захист вразливих людей; соціально-економічна підтримка свідків у рамках програми, що включає допомогу в переселенні та подальшій соціальній адаптації, працевлаштуванні; гарантія фінансової та психологічної допомоги. Системний характер проявляється у залученні широкого кола органів влади, як урядових, так і місцевих.

4. Програма захисту свідків США є досконалим інструментом із недопущення різного роду впливу на особу, що дає свідчення у кримінальному провадженні в якості свідка, а також врегульовує питання відшкодування шкоди особам, що її зазнали в результаті надання показів, які викривають злочин.

Зважаючи на наведену вище досить велику кількість законів та специфічних програм щодо захисту свідків, а також позитивну практику реалізації права особи на належний рівень судочинства за кордоном і натомість, досить незадовільний стан речей у національному судочинстві, вважаю, що одним із шляхів вирішення проблеми є забезпечення захисту свідкам та потерпілим у кримінальному судочинстві. Під захистом слід розуміти забезпечення стану безпеки таким особам в рамках їхнього статусу як учасників кримінального провадження.

5. Інструменти, що існують в Україні для забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні, мають спільні риси з європейською практикою, найважливіші європейські стандарти містяться в законодавстві, що забезпечує широкі перспективи подальшої гармонізації та наближення законодавства.

Необхідним кроком є уніфікація та наближення законодавства України та ЄС шляхом створення концепції трансформації існуючого інституту захисту свідків у програму, подібну до тієї, що діє в США та європейських країнах. Необхідний перелік рекомендацій надає Рада Європи. Водночас передача досвіду повинна враховувати відмінності між правовими системами та традиціями, зокрема щодо неможливості запровадження принципу «пріоритету свідків» в українське законодавство та застосування певних засобів захисту.

6. Концепція повинна включати такі положення: перелік (категорії) осіб, які мають право брати участь у ПЗС; Критерії правопорушень, для яких можливий ПЗС; система органів прийняття рішень та їх реалізація; перелік прав та обов'язків учасників ПЗС; тимчасові захисні заходи до особи, зазначеної в ПЗС; перелік заходів безпеки з критеріями їх застосування; психологічна допомога та фінансові гарантії для учасників ПЗС; домовленість про співпрацю у розслідуваннях.

Органи прийняття рішень зараз мають значну кількість повноважень. Це слід виправити шляхом запровадження системи критеріїв оцінки: рівні важливості свідків для розслідування; рівень небезпеки, з якою він стикається; пропорційність та ефективність вжитих заходів. Водночас слід створити новий незалежний орган, який би приймав рішення про включення людей до ПЗС, до нього повинні входити різні урядові відомства та люди, що мають відповідний досвід життя та роботи. Цей орган стане центром координації та взаємодії слідчих органів. Також необхідно закріпити людей, які здійснюють заходи безпеки, в окремий підрозділ / орган, автономія та спеціалізація дозволять їм ефективно виконувати свої завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шпилев В. Н. Участники уголовного процесса : учеб. Пособие, Минск, БГУ, 1970. 176 с.
2. Белькова О. В. Поняття та особливості правового статусу свідка в кримінальному процесі України. Право і Безпека. 2013. С. 52-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_1_14 (дата звернення 10.10.2020).
3. Смыслов В. И. Свидетель в советском уголовном процессе : учеб. Пособие, Москва: Высшая школа, 1973. 160 с.
4. Бахин В. П. Допрос: Лекция, Киев, Юринком Интер, 1999. 202 с.
5. Кримінальний процес в питаннях і відповідях: Загальна і Особлива частини: навч. посіб. / Л.Д. Удалова та ін. Київ : Скіф, 2013. 256 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одісей, 2013. 1104 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків:

Право, 2012. 768 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково–практичний коментар/ за ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстиніан, 2012. 1217 с.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran522#n522> (дата звернення 15.09.2020).

10. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 груд. 1993 року № 3782-XII URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення 15.09.2020).

11. Азаров М. Ю. Досвід роботи Італії та Німеччини щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). *Фінанси, економіка, право*. Київ, 2003, № 7. С. 139 – 145.

12. Гриньків О.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 260 с. URL : irbis.library.te.ua/cgi-bin/irbis64r_15/cgiirbis_64.exe?... (дата звернення 25.09.2020).

13. Гриньків О.О. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : становлення і розвиток в окремих зарубіжних країнах: монографія, Тернопіль, 2010. 92 с.

14. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 29 лис. 1985 №40/34. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення 29.09.2020).

15. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів (ETS N 116) від 24 лис. 1983 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_319 (дата звернення 29.09.2020).

16. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах : порівняльний аналіз / В. К. Шкарупа та ін. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2007. 194 с.

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 17 лип. 1997 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 01.10.2020).
18. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка, фінанси , право.* 2015. №5. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2015_5_8 (дата звернення 01.10.2020).
19. Орлеан А.М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до Європейських стандартів. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 3. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/18171/1/%D0%9E%D90.pdf> (дата звернення 04.10.2020).
20. Підтримання прокурором державного обвинувачення / Є. Блажівський, та ін. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 512 с.
21. Рекомендація № R (97) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту від 10 вер. 1997 р. URL : [http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення 04.10.2020).
22. Рекомендація № Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям від 20 кві. 2005 р. URL : [http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення 04.10.2020).
23. Рекомендація R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу від 28 лип. 1985 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_127 (дата звернення 04.10.2020).
24. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2017. № 3(15). – С. 119–128. URL :

<http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2017/semkiv.pdf> (дата звернення 07.10.2020).

25. Серебрянський П.В. Порівняльно-аналітична характеристика правового регулювання застосування заходів забезпечення безпеки до учасників кримінального процесу. *Право і суспільство*. 2016. № 3. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/3_2016/part_1/38.pdf (дата звернення 07.10.2020).

26. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області суду від 6 січня 2017 року у справі № 686/15505/16-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64021478> (дата звернення 11.10.2020).

27. Шапакидзе В. Я. Обеспечение процессуальной безопасности частных лиц в досудебном уголовном производстве : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс. Криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно- розыскная деятельность». Волгоград, 2003. 28 с. URL : <https://www.dissercat.com/content/obespechenie-protsessualnoi-bezopasnosti-chastnykh-lits-v-dosudebno-ugolovnom-proizvodstve> (дата звернення 19.09.2020).

28. Falcon, G. (2013, 2 16). Inside the witness protection program. CNN. URL : <http://edition.cnn.com/2013/02/16/justice/witness-protection-program/> (дата звернення 19.09.2020).

29. United States of America, Department of Justice, Office of the Inspector General, Audit Division, United States Marshals Service: Administration of the Witness Protection Security Program : Executive Summary. URL : <https://oig.justice.gov/reports/USMS/a05usms/final.pdf> (дата звернення 28.09.2020).

30. Victim and Witness Protection Act of 1982. – Public Law. 97-291- Oct.12/1982 URL : <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-96/pdf/STATUTE-96-Pg1248.pdf> (дата звернення 28.09.2020).

31. Witness Security Program. U.S. Marshals Service. URL: <https://www.usmarshals.gov/witsec/> (дата звернення 28.09.2020).
32. Кримінальний кодекс України від 5 кві. 2001 року № 2341-14. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.09.2020).
33. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу в контексті європейських стандартів : Київ: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
34. Белькова О. В. Правова допомога свідку: підстави та порядок надання. *Підприємництво, господарство і право*, 2004, № 6. С. 137 – 141.
35. Белькова О. В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України : Автореф. дис. канд. юрид. наук.: Харків, Харківський національний ун-т внутрішніх справ, 2005. 42 с.
36. Кіндрук В. М. Можливості впровадження в Україні комплексної системи захисту свідків в межах кримінального процесу. *Цінність права як найефективніший регулятор суспільних відносин* : зб. Матеріалів учасн. Міжнар. Наук.-практ. Конф. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. 112с.
37. Кіндрук В. М. Ключові аспекти забезпечення прав свідків у кримінальному провадженні. *Цінність права як найефективніший регулятор суспільних відносин* : зб. Матеріалів учасн. Міжнар. Наук.-практ. Конф. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. 112с.
38. Кіндрук В. М. Проблематика процесуального становища свідка в межах кримінального провадження. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : зв. Матеріалів учасн. 8 Міжнар. Наук.-практ. Конф. Житомир: Житомир : Полісся, 2020. С. 103–108.
39. Шепитько В. Ю. Довідник слідчого: довідник, Київ, Юрінком Інтер, 2001. 584 с.
40. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 3-4, ст. 21 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 15.09.2020).